

Ілля Давіденко

САМООСМИСЛЕННЯ СУЧАСНОГО ГЕГЕЛЕЗНАВСТВА.

Boldyrev, I., Stein, S. et al. (2021). *Interpreting Hegel's Phenomenology of spirit: expositions and critique of contemporary readings*. London: Routledge.

Формулювання критеріїв оцінки тих чи інших явищ і процесів – одне з найскладніших наукових завдань. Ба більше, це завдання ускладнюється ще істотніше, коли слід оцінити розвиток цілої галузі гуманітарних досліджень. Зауважмо, що протягом останніх 50–60 років можна впевнено говорити про унікальний злет гуманітарних наук, якого вони ще не переживали у своїй історії. Це стосується як кількості, так і якості текстів. Більшість напрямів гуманітарних досліджень глобалізуються. Можна говорити також і про те, що високі дослідницькі стандарти поступово набувають повсюдного поширення.

Не намагаючись запропонувати тут вичерпний перелік таких стандартів, наслідком ствердити, що одним з них, безперечно, є осмислення певного дослідницького поля в цілому, а не зосередженість лише на тих чи тих окремих предметах. Ця вимога, зрештою, стосується всієї царини гуманітарного знання, включно з філософією та історією філософії. Одним із яскравих прикладів такого осмислення в сучасних історико-філософських дослідженнях може бути збірка «Інтерпретуючи Гегелеву “Феноменологію духу”»: огляд і критика сучасних прочитань¹, що вийшла друком 2021 року у видавництві Routledge під редакцією Івана Болдирева² та Себастьяна Штайна³.

Як пишуть упорядники у Вступі, головним мотивом укладання Збірки стало те, що нині світове гегелезнавство пропонує велике розмаїття підходів до прочитання і тлумачення Гегелевих текстів. Тож читачеві, який лише починає вивчати «Феноменологію духу» (як, зрештою, і будь-яку іншу Гегелеву працю), надзвичайно важко зробити

© І. Давіденко, 2022

¹ Надалі ця книга називатиметься скорочено – Збірка.

² Іван Болдирев, викладач університету Радбауд (Неймеген, Нідерланди), автор кількох публікацій, присвячених Гегелевій філософії [див.: Boldyrev 2014; 2020; 2021].

³ Себастьян Штайн, дослідник і викладач Гайдельберзького університету, автор публікацій і редактор збірок, присвячених Гегелевій філософії та її зіставленню зі вченнями інших представників німецького ідеалізму й течіями сучасної філософії. Зокрема, Штайн є упорядником [Stein 2017; 2020], а його публікації можна зустріти в численних міжнародних виданнях [Stein 2018a; 2018b; 2019].

свідомий вибір того підходу, на який він міг би орієнтуватись, вивчаючи «Феноменологію...» самостійно [Boldyrev, Stein 2021: 4]⁴. Ба більше, ця проблема початку додатково ускладнюється тим, що численні сучасні інтерпретації «Феноменології...» є прямо ангажованими авторськими філософськими поглядами, напр. [Bandom 2019; Malabou 1996; Hösle 1998]. Справді, щоби зробити свідомий вибір на користь того чи того підходу, читачеві слід було би попередньо ознайомитись із величезним масивом різних текстів, коментарів, путівників, посібників і збірок. Така настанова справді є обов'язковою для галузевого фахівця. Адже останній має не лише ознайомитись із якомога більшою кількістю провідних інтерпретаційних стратегій, а й орієнтуватися в них та усвідомлювати особливості кожної. Натомість читач, що цікавиться самостійним вивченням, або молодий дослідник, який лишень починає студіювати «Феноменологію...» та мусить якомога швидше зорієнтуватися в актуальних підходах до вивчення цієї праці, потребують допомоги в такому вихідному орієнтуванні, путівника щодо найвпливовіших нині підходів і стратегій інтерпретації цього тексту.

З огляду на цю проблему, метою видання, на якій упорядники наголошують у Вступі, є «запропонувати загальний огляд багатьох найбільш впливових інтерпретацій «Феноменології...» та їхніх сильних і слабких сторін, намагаючись допомогти тим, хто прагне орієнтації в розмаїтті прочитань. Саме заради цього матеріали Збірки узагальнюють, контекстуалізують і критично коментують видання та течії в сучасних дослідженнях «Феноменології...», торкаючись і тлумачень, запропонованих у першій половині ХХ століття, які з різних причин залишаються впливовими й донині (р. 4). Серед прочитань «Феноменології...», що розглядаються авторами, є, зокрема, інтерпретації Симони де Бовуар, Франца Фанона, Александра Кожева, Анрі Мальдіні, Мартина Гайдегера, Роберта Брендома, Ребеки Комай, Крістофа Гальбіга, Стівена Хулгейта, Фредеріка Джеймсона, Джона Маккамбера, Джона Макдавелла, Діна Мойра, Жан-Люка Нансі, Катрін Паль, Тері Пінкарда, Роберта Піпіна, Людвіга Зіпа і Славоя Жижека (р. 5). Варто відзначити, що, як видно з переліку, у Збірці розглядаються та зіставляються вельми неподібні між собою інтерпретації, що з'явилися в різний час, у різних локальних центрах та в контексті різних філософських напрямків. Останнє, на нашу думку, дозволяє говорити про збірку як про дійсно комплексне видання, якому вдається досягти поставленої упорядниками мети⁵.

Авторами Збірки стали 14 дослідників, серед яких є як авторитетні, так і порівняно молоді фахівці, що належать до різних локальних академічних контекстів і мають різні філософські погляди. Зокрема, троє авторів представляють академічні установи Німеччини, по двос – Нідерландів і Британії, по одному – Швейцарії, Швеції, Греції, США,

⁴ Надалі посилання на Збірку подаватимуться в спрощеному вигляді: номер сторінки після скорочення р. (=page), у круглих дужках, без зазначення автора і року видання.

⁵ Звісно, Збірка не претендує бути вичерпним джерелом щодо різноманітних прочитань «Феноменології...». Наприклад, авторами Збірки оминаються деякі безумовно важливі для сучасного гегелезнавства інтерпретації та персоналії, як-от інтерпретація Чарльза Тейлора [Taylor 1975], з чийм ім'ям пов'язане відродження інтересу до гегелезнавчих досліджень в англомовному академічному просторі другої половини ХХ століття. Те саме з інтерпретацією Ойгена Фінка [Fink 2012]. Попри це, гадаємо, нині світова дослідницька спільнота, гегелезнавча зокрема, лише починає братися до систематичної рефлексії над історією розвитку різноманітних галузевих досліджень. Сподіваємося, така рефлексія згодом призведе до публікації дійсно вичерпних праць, присвячених історії розвитку тієї чи іншої галузі в різних локальних центрах і історії взаємодії цих центрів. Бо лише такі праці зможуть претендувати на повноту та вичерпність картини розвитку тієї чи іншої дослідницької галузі в сучасній історії філософії.

Австралії, Чилі та Росії. Окрім того, і упорядники особливо на цьому наголошують, кожен з авторів розглядає інтерпретації відповідних сюжетів «Феноменології...» у контексті власних філософських дисциплін, як-от, наприклад, філософії свідомості, етики, естетички, соціальної філософії тощо. При цьому, як впливає з задуму, саме у виданні такого штибу проблема особистої концептуальної та дослідницької неупередженості набуває надзвичайної ваги. Відповідно, редактори наголошують, що й вони, і решта авторів матеріалів намагалися досягти у своїх текстах щонайповнішої нейтральності в аналізі й оцінці розглядуваних інтерпретацій (р. 4).

Відповідно, Збірка презентує комплексне та, наскільки це можливо, неупереджене дослідження провідних і найбільш впливових підходів до інтерпретації Гегелевої філософії з урахуванням як загального історико-філософського, так і локально-академічного контексту їхньої появи. Водночас видання так само є цікавим тому, що аналізовані інтерпретації розглядаються та зіставляються у світлі, наскільки це можливо, конвенційного та непроблематичного бачення ключових тем «Феноменології...», напрацьованих сучасним гегелівством. Саме ця обставина робить Збірку ще більш бажаним читанням для молодих дослідників і для всіх, хто волів би взятися за індивідуальне вивчення першої зі зрілих Гегелевих праць.

Структурно Збірка складається з 14 розділів. Кожен розділ присвячений окремому проблемному сюжетові «Феноменології...», різноманітні тлумачення яких породжували й породжують фахові дискусії (від співвідношення духу і свідомості, істини і методу й до питань смерті, мистецтва, засад етичного життя). Зрештою, як про множини розглядуваних у збірці інтерпретацій, так і про розмаїття авторського складу якнайкраще свідчить зміст Збірки, який вважаємо за необхідне навести тут повністю:

1. Іоаніс Трісокас, Гайдегер про початок Гегелевої «Феноменології»;
2. Анна Ямпольська, «Зараз ніч»: дейксис у Гегеля та Мальдіні;
3. Себастьян Штайн, Істина і (її) явище в Гегелевій «Феноменології...»: Брендом, Піпін і Хулгейт про дух і свідомість;
4. Маріана Тейшейра, Пани, раби і ми: постійна привабливість боротьби за визнання;
5. Пол Редінг, Макдавелове заперечення заснованих на визнанні прочитань Гегеля в четвертому розділі «Феноменології духу»;
6. Пабло Пульгар Мбья (Pulgar Moya), Самосвідомість і відчуження: рецепція Гегелевої діалектики пана і раба молодим Марксом;
7. Майкл Інвуд, Гегель про смерть;
8. Ален Спейт, «Героїзм без долі, самосвідомість без відчуження»: Антігона, довіра та наративна структура духу;
9. Себастьян Острич, Гегель проти суб'єктивних обов'язків і зовнішніх підстав: сучасні прочитання «моральності» та «сумління» у «Феноменології духу»;
10. Гунар Гіндрікс, Комай про Гегеля;
11. Лі Воткінс, Релігія в Гегелевій «Феноменології духу»;
12. Свен-Олав Валенштайн, Гегелеве мистецтво-релігія у «Феноменології духу» та поза нею;
13. Джамінія М. Х. Маскат, Абсолютне мапування: Джеймсонові варіації на тему Гегелевої «Феноменології духу»;
14. Іван Болдирев, Останній подих абсолютного знання: Шилерова дружба і Гегелеві інтерпретатори.

Попри тематичну відмінність розділів, усі вони мають і дещо спільне. Наприклад, кожна зі статей-розділів звертається до трьох питань щодо кожної з інтерпретацій: 1) яким текстом є «Феноменологія духу»? 2) у чому полягає концептуальний внесок кожної з наявних інтерпретаційних стратегій? 3) як різні інтерпретатори обґрунтовують свої висновки щодо того, чи є «Феноменологія...» і донині життєздатним проектом? Саме відповіді на ці питання щодо кожної з інтерпретацій, стверджують упорядники, дозволять читачеві здійснити їх щонайточніше загальне зіставлення (pp. 4-5).

Завершуючи огляд, можемо сказати, що Збірка є надзвичайно цікавим виданням, оскільки дозволяє порівняно швидко скласти загальне уявлення про найвпливовіші в сучасному гегелізнавстві стратегії прочитання «Феноменології духу». Ба більше, вона звертається не лише до сучасних прочитань, а й до тих, що, будучи створені ще в першій половині ХХ століття (наприклад, інтерпретації Гайдегера і Кожева), лягли в основу цілих течій в інтерпретації не лише «Феноменології духу», а й усієї Гегелевої філософії. Зрештою, такі збірки досі є вельми нетиповим явищем для гегелізнавства, адже дотепер критичний розгляд різноманітних інтерпретацій, наскільки нам відомо, ставав предметом лише окремих статей чи розділів у збірках [див., наприклад: Redding 2019], але не цілих збірок.

На нашу думку, матеріалам Збірки подекуди бракує цілісності розгляду окремих інтерпретацій та їх контекстуалізації. Але це є цілком прийнятним і зрозумілим, зважаючи на загальний характер і мету Збірки. Отже, через свої жанрові особливості, не маючи можливості бути вичерпним дослідженням усіх найактуальніших нині інтерпретацій «Феноменології духу», Збірка, зрештою, дозволяє скласти загальне враження про більшість актуальних підходів до тлумачення «Феноменології...» і навчитися орієнтуватись у них. Саме це робить її справді бажаним читанням не лише для молодих дослідників, а й узагалі для всіх, хто цікавиться Гегелевою філософією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

- Boldyrev, I. (2020). Speculative Institutionalism: Hegel's Legacy for Any Political Economy that Will Be Able to Present Itself as a Science. In M. Bykova & K. Westphal (Eds.), *The Palgrave Hegel handbook* (pp. 409-424). Basingstoke: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-26597-7_21
- Boldyrev, I. (2021). *Die Ohnmacht des Spekulativen: Elemente einer Poetik von Hegels "Phänomenologie des Geistes"*. Paderborn: Brill, Wilhelm Fink. <https://doi.org/10.30965/9783846765401>
- Boldyrev, I., & Herrmann-Pillath, C. (2014). *Hegel, institutions, and economics: performing the social*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315848662>
- Boldyrev, I., Stein, S. et al. (2021). *Interpreting Hegel's Phenomenology of spirit: expositions and critique of contemporary readings*. London: Routledge.
- Brandom, R. (2019). *A spirit of trust: a reading of Hegel's Phenomenology*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvfjczmk>
- Fink, E. (2012). *Hegel: phänomenologische Interpretation der "Phänomenologie des Geistes"*. Frankfurt a. M.: Klostermann.
- Hösle, V. (1998). *Hegels System: der Idealismus der Subjektivität und das Problem der Intersubjektivität*. Hamburg: Meiner.
- Malabou, C. (1996). *L'Avenir de Hegel: Plasticité, Temporalité, Dialectique*. Paris: Vrin.

- Redding, P. (2020). The "Pittsburgh" neo-Hegelianism of Robert Brandom and John McDowell. In M. Bykova & K. Westphal (Eds.), *The Palgrave Hegel handbook* (pp. 559-572). Basingstoke: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-26597-7_28
- Stein, S. (2018a). Die spekulative Einheit von Geist und Natur: Hegels absoluter Idealismus als Selbstwissen der ontologischen Vernunft. In J. Korngiebel, K. Vieweg & M. Forster (Eds.), *Idealismus und Romantik in Jena: Figuren und Konzepte zwischen 1794 und 1807* (pp. 231-248). Paderborn: Wilhelm Fink. https://doi.org/10.30965/9783846762967_012
- Stein, S. (2018b). The Metaphysics of Rational Action: Kantian and Aristotelian Themes in Hegel's Absolute Idealism. In M. Thompson (Ed.), *Hegel's Metaphysics and the Philosophy of Politics* (pp. 142-175). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315267838>
- Stein, S. (2019). Absolute idealism: Hegel. In J. Stand (Ed.), *A companion to nineteenth-century philosophy* (pp. 83-116). Chichester: Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119210054.ch3>
- Stein, S., Brooks T. et al. (2017). *Hegel's political philosophy: on the normative significance of method and system*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198778165.001.0001>
- Stein, S., Gledhill, J. et al. (2020). *Hegel and contemporary practical philosophy: beyond Kantian constructivism*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351205559>
- Taylor, C. (1975). *Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139171465>

Одержано / Received 05.12.2021

Illia Davidenko

Reflection of modern Hegel studies. Boldyrev, I., Stein, S. et al. (2021). *Interpreting Hegel's Phenomenology of spirit: expositions and critique of contemporary readings*. London: Routledge.

Review of Boldyrev, I., Stein, S. et al. (2021). *Interpreting Hegel's Phenomenology of spirit: expositions and critique of contemporary readings*. London: Routledge.

Ілля Давіденко

Самоосмислення сучасного гегелізнавства. Boldyrev, I., Stein, S. et al. (2021). *Interpreting Hegel's Phenomenology of spirit: expositions and critique of contemporary readings*. London: Routledge.

Огляд книги Boldyrev, I., Stein, S. et al. (2021). *Interpreting Hegel's Phenomenology of spirit: expositions and critique of contemporary readings*. London: Routledge.

Illia Davidenko, master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Ілля Давіденко, магістрант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: illia.davidenko@gmail.com
